

Jacob de vechter

Tweede van drie vieringen over Jacob

15 februari 2015

Nienke van Dijk en Hans Opschoor

Waar het over gaat

Jacob de vechter. Voor de bijbelgetrouwen onder ons: we lezen de verhalen over Jacob in een bijzondere volgorde, vorige keer het begin, vandaag zitten we bijna bij het einde en volgende keer gaan we terug naar het midden. Maar met terugblikken en vooruitblikken hopen we dat we toch de draad kunnen vasthouden.

Vechten. Op veel plaatsen in de wereld gebeurt het. Er zijn verschillende verhalen bij. Over land, over vee, over olie, over vrouwen, over geloof, over ongeloof, over wraak die gevolgd wordt door nieuwe wraak. De wreedheid is onverdraaglijk. Ons thema vandaag gaat over Jacob de vechter. Ook in dat verhaal gaat het over land, over vee, over vrouwen en nageslacht, over geloof over wraak en over verzoening. En over zegen. Want daar is het allemaal om begonnen.

Lezing – Genesis 32; 23-33

Het was nog nacht toen Jakob opstond en de Jabbok overstak op een doorwaadbare plaats, samen met zijn beide vrouwen, zijn twee bijvrouwen en zijn elf kinderen. Nadat hij hen over de rivier had geholpen, bracht hij ook al zijn bezittingen naar de overkant. Maar zelf bleef hij achter, helemaal alleen, en er worstelde iemand met hem totdat de dag aanbrak. Toen de ander zag dat hij het niet van hem kon winnen, raakte hij Jakobs heup aan, en daardoor raakte Jakobs heup tijdens die worsteling ontwricht. Toen zei de ander: 'Laat mij gaan, het wordt al dag.' Maar Jakob zei: 'Ik laat u niet gaan tenzij u mij zegent.' De ander vroeg: 'Hoe luidt je naam?' 'Jakob,' antwoordde hij. Daarop zei hij: 'Voortaan zal je naam niet Jakob zijn maar Israël, want je hebt met God en mensen gestreden en je hebt gewonnen.' Jakob vroeg: 'Zeg me toch hoe u heet.' Maar hij kreeg ten antwoord: 'Waarom vraag je naar mijn naam?' Toen zegende die ander hem daar. Jakob noemde die plaats Peniël, 'want,' zei hij, 'ik heb oog in oog gestaan met God en ben toch in leven gebleven.' Zodra hij bij Peniël was overgestoken, zag hij de zon opkomen. Jakob liep mank. Omdat de ander hem had aangeraakt bij de spier die boven het heupgewricht ligt, eten de Israëlieten de heupspier niet, tot op de dag van vandaag.

Overweging: Jacob de vechter

De naam Jakob betekent 'hielenlichter'. Tijdens de bevalling hield Jakob de hiel van zijn broer vast. Jakobs gevecht begint al in de baarmoeder, wie mag het eerste gaan, ik houd je vast, 'ik laat je niet gaan'. Hij werd als tweede geboren, na zijn broer Esau.

In het verhaal dat volgt ontfutselt Jakob tot twee keer toe rechten aan Esau, eerst vraagt hij Esau om zijn eerstegeboorterecht in te ruilen voor een bord linzensoep, daarna steelt hij de zegen voor de eerstgeborene aan zijn stervende vader Izaäk, door zich voor te doen als zijn broer Esau, door zijn kleren aan te trekken en met het vel van geitenbokjes te doen alsof hij net zo behaard is als Esau. Jakob krijgt de zegen, de belofte van land, van overvloed in de oogst, dat hij de baas zal zijn over zijn broer en dat stammen voor hem zullen buigen en hem dienen. Een bitter bedrog, noemt Izaäk het als hij en Esau de waarheid ontdekken. En Esau, verontwaardigd, herinnert zich de naam Jakob: 'hij licht de hiel'

'hij heeft mij nu beide keren de hiel gelicht:
mijn eerstelingsrecht heeft hij genomen
en zie, nu heeft hij mijn zegen meegenomen!'

Esau krijgt ook nog een zegen, maar komt er bekaaid af: 'op je zwaard zul je leven, je broer zul je dienen, maar als je met je hoofd schudt, zul je het juk van je broer afwerpen.' Esau is woedend en zweert wraak. Jakob slaat op de vlucht. Maar voordat dat gebeurt krijgt Jakob nogmaals een zegen van Izaäk en onderweg, krijgt Jakob ook de zegen van de Ene, van God, op de plaats waar hij droomt van de engelen op de ladder naar de hemel. Die plaats noemt hij BethEl- huis van God. Naar die plaats is ook dit nieuwe huis van de Haagse Dominicus vernoemd.

Vele jaren later keert Jakob terug. Over wat daaraan vooraf gaat, gaat het volgende keer. Voor nu is het voldoende dat we weten dat hij terugkeert met zijn vrouwen, hun slavinnen, hun kinderen, dienaren kuddes en tenten. Jakob is rijk gezegend. En bang. Want Esau, de bedrogen broer die wraak heeft gezworen is naar hem op weg, met vierhonderd man.

Jakob is een strateeg. Hij deelt zijn manschappen op in twee groepen, met kuddes, als gift voor Esau om hem mild te stemmen. Maar ook om, als de ene groep verslagen mocht worden er nog een andere overblijft.

Tenslotte laat hij ook zijn vrouwen en kinderen de rivier de Jabok oversteken en blijft hij alleen achter bij de Jabok. Dat betekent worstelbeek.

We zijn beland in één van de verhalen in Genesis over de aartsvaders, dat wil zeggen een geschiedenis het eerste begin van het joodse volk dat een verbond heeft gesloten met de God die hen heeft bevrijd uit slavernij, de god van Israël. Israël, die naam zullen we straks voor het eerst horen. Geschiedenissen van vaders en zonen, van broeders en hun twisten, van vrouwen en nageslacht, van volken en grond, van religies en goden die met elkaar strijden. Waarin namen worden gegeven aan de stammen van Israël, maar ook aan de omringende volken. Waarin land wordt bevochten, verdeeld, gemarkeerd, een naam krijgt. Verhalen met de nodige verrassingen: degene die vanuit de natuurlijke logica zou moeten winnen, de eerstgeborene bijvoorbeeld, of de jager, met pijl en boog, daarmee loopt het anders dan verwacht. Of er is een oude vrouw, met een verdroogde baarmoeder, die plotseling een kind krijgt. Het lachertje, Izaäk. Die even later geoffert dreigt te worden door zijn vader Abraham. Een God die daar van afziet. Geen kinderoffers hier. Geschiedenissen van bidden en smeken, list en bedrog, zegen en vloek, uitmondend in een verbond van bevrijding. Een geschiedenis tenslotte van strijd tussen broeders, vaak ook als verklaringen voor moeizame verhoudingen tussen volken.

Zo werd in eerdere hoofdstukken in Genesis, Abraham in de eerste plaats de vader van Ismael, die werd geboren uit de slavin Hagar en in de tweede plaats de vader van Izaäk, die werd geboren uit zijn vrouw Sara. Terwijl Abraham en Izaäk als aartsvaders in de joodse geschiedenis bekend staan, wordt Ismael, ook in de Koran, gezien als aartsvader van de Arabieren, later de moslims. Hoewel Ismael en Izaäk nog samen hun vader Abraham begraven, is de geschiedenis van de nakomelingen van Ismael en de nakomelingen van Izaäk er één van voortdurende strijd.

En zo is er ook tussen de tweelingzonen van Izaäk en Rebecca sprake van strijd. Waar Jakob de stamvader en naamgever van het volk Israël wordt, wordt Esau gezien als stamvader van de Edomieten, een volk van bedoeïenstammen waarmee het volk Israël regelmatig strijd leverde. Deze verhouding werd aanvankelijk in het jodendom als de strijd tussen de heidense religies en het jodendom gezien, later ook tussen het christendom en het jodendom. Edom stond voor Rome. En veel commentaren gaan dan ook in op de manier waarop Jakob en Esau zich uiteindelijk verzoenen in het verhaal. Esau die afziet van wraak, Jakob die zich vernedert en voor Esau neervalt, de ontmoeting waarin iets rechtgezet wordt. Hoewel Izaäk hem gezegd heeft met de uitspraak dat zijn broer voor hem zal buigen, is het uiteindelijk Jakob zelf die buigt voor zijn broer. Zeven maal. Maar dat de verzoening niet voorgoed is, leert ons de geschiedenis.

In het fragment dat wij gelezen hebben gaat het nog niet over de ontmoeting tussen Esau en Jakob. Het gaat over Jakob, die alleen achterblijft bij de rivier. We weten dat hij bang is voor de naderende ontmoeting met Esau. De broer die hij bedrogen heeft, de broer die wraak gezworen heeft op die hiellichten, de broer die onderweg is met vierhonderd man. Jakob blijft alleen achter, met zijn angst. Hij is gezegend, meermalen, en de zegen was werkzaam. Hij is een rijk man geworden. En toch. Daar is hij alleen bij de rivier: bang, bezorgd, gekweld.

En dan een tamelijk raadselachtige zin: dan worstelt een man met hem totdat het morgenrood opklimt.

Wie is die man? Waar komt hij vandaan? Het plaatje op de voorkant van de liturgie toont ons een engel, in gevecht met Jakob – een worsteling als een omhelzing. Maar in de tekst staat eenvoudig: een man. Wie is hij? In midrasjiem, joodse verhalende commentaren op Bijbelteksten, wordt er soms vanuit gegaan dat Jakob in gevecht is met de schutsengel van Esau, dat als het ware de engel van Esau met Jakob streed. Een engel in menselijke gedaante. Elie Wiesel denkt dat het de engel van Jakob zelf was: Jakob wordt door zijn tweede ik aangevallen, de andere ik, de andere stem, die hem verdeeld maakt in zichzelf. Hij wilde de zegen, ja, steeds maar wilde hij dat, maar niet de list, niet het bedrog. Niet zijn eigen smoesjes, dat het eigenlijk door zijn moeder kwam. Dat hij er niets aan kon doen. Niet zijn eigen zwakte. Niet zijn eigen dubbelzinnigheid.

Een vriend mij was getraind in de methode van het psychodrama, een methode waarbij je verschillende soms tegenstrijdige gedachten in jezelf als in een theaterstuk een stem geeft, zichtbaar maakt door iemand anders die stem te laten spelen, of een voorwerp neer te zetten waartegen je kunt praten. Toen de vriend aarzelde of hij een nieuwe baan moest accepteren of vooral moest blijven zitten waar hij zat, zette iemand een gesloten doos naast hem neer en zei dat die doos die nieuwe baan was. Wat riep het bij hem op? Hij merkte dat hij heel nieuwsgierig werd van die doos. Spannend. Wat zou erin zitten? Hij merkte dat hij vooral benieuwd was en zin had om de doos te openen. En dat dat sterker was dan de wens om te blijven zitten. Hij accepteerde de baan.

Een tijd later kreeg diezelfde vriend kanker. Levensbedreigend. Hij zette een stoel neer en sprak ertegen alsof hij tegen de kanker sprak. 'Je zit in mij en we hebben het heel lang niet gemerkt. Nu hebben we je betrapt. Jij woekert voort en je kunt niet anders. En als je dat doet, maak je mij dood. En jezelf trouwens ook. We gaan proberen dat te stoppen. Het zal moeilijk worden, maar we gaan het proberen.' Het hielp om woorden te vinden tegenover een ziekte die zich met geweld in zijn lichaam vermenigvuldigde. Het hielp om de angst en het verdriet een stem te geven. Het hielp niet om beter te worden.

Zo was het ook met Jakob in zijn gevecht. Hij worstelde en de andere man worstelde. Geen van beiden kon winnen, maar het was een ontmoeting, een gevecht als een omhelzing. Jacob houdt het erop dat hij God heeft gezien, wang tegen wang. Een intiem gevecht, maar wel degelijk een gevecht. We hadden het beeld van die wat schlemielige jongen die alleen door zich als een ander voor te doen de zegen bemachtigt. Maar nu is er een beproeving: wie ben je werkelijk, wat ben je waard, houd je stand? Voor Jacob is de inzet opnieuw: de zegen. Maar ditmaal is hij zelf in het geding, met eigen huid en haar. De man met wie Jacob worstelt wil vertrekken bij het ochtendgloren, maar Jacob zegt: ik laat je niet gaan, tenzij je me zegent.

De zegen. Het is een krachtige medicijn voor een gewonde ziel. Miskennis kan je identiteit verstoren, bijvoorbeeld door te zeggen je bent dom, je bent niet even goed als je broer, jij bent geen echte Nederlander want je vader komt uit Marokko, jij mag hier niet blijven want we geloven

je verhaal niet, jij loop geen gevaar in Nigeria want je bent toch moslim, je hoeft niet te leren want je bent een meisje, je bent niet ziek genoeg om nog hulp te krijgen. Omgekeerd versterkt erkenning juist je identiteit. Om die erkenning wordt gestreden zoals Jacob vecht om de zegen. Maar erkenning is meer dan het resultaat van een gevecht: hij kan ook vrijuit geschonken worden. Jacob die vraagt om de naam van de ander, krijgt zelf een nieuwe naam. Daar vroeg hij niet om, hij krijgt hem, vrijuit. Niet langer Jakob de hiellichten, maar Israël, vechter met God, want gevechten heb je, met God en met mensen gestreden en je hebt 'overmocht', dat wil zeggen: stand gehouden Een paar hoofdstukken later, opnieuw bij Bethel, zegent God Jacob opnieuw en herhaalt zijn nieuwe naam: Israël zal je naam zijn. En hij riep zijn naam: Israël! Vechter met God. Niet degene die gewonnen heeft, maar die het uitgehouden heeft en die daarvan de sporen draagt. Israël is gewond aan zijn heup. Getekend voor het leven, maar dat was hij al. Door zijn list, zijn wroeging, zijn angst. Maar alleen zo kan hij Ezaü tegemoet treden, erkend, gezegend om wie hij is: een nieuwe naam bij een getekend leven, tot drie maal toe gezegend: ontfutseld, gedroomd, bevochten. Hij kan om vergeving vragen en delen van wat hij heeft. Want, zegt hij tegen Ezaü: jou ontmoeten is als God ontmoeten. En Ezaü? Hij begroet Jacob en zijn familie hartelijk. Hij is de wraak voorbij. Kennelijk heeft hij zijn hoofd geschud en het juk van zijn broer afgeworpen. Vrij, ook van wraak. En zij verzoenen zich, in een bevochten vreugde.

En zo beginnen we over drie dagen aan de veertig dagen tijd, de vastentijd, met dit verhaal van list en bedrog, van schuld en het gevecht daarmee, met een strijd die ontmoeting is, met wraak waaruit je je bevrijden kunt, met een zegen die erkent en versterkt, hoe schlemielig we ook zijn. Maar daar niet voor weglopen, onszelf onder ogen zien, zodat we ook de ander weer kunnen zien en ontmoeten. En ons verzoenen. In naam van de God die nabij is in de eenzaamheid, onder ons in liefdevolle tegenspraak, naast ons als we onderweg zijn. Amen.

Voorbeden

Wij bidden voor mensen als Jacob, mensen als wij: die anderen kwetsen, zichzelf tegenkomen en daardoor veranderen.

Mogen zij en wij nieuwe perspectieven vinden - erkend en gezegend, verzoend met elkaar.

Wij zien in spanning uit naar vrediger oplossingen van de conflicten in de Oekraïne, Noord Afrika, het Midden Oosten, en we denken speciaal aan al die mensen die om hun geschiedenis of om hun overtuigingen het licht in de ogen niet gegund wordt of die gewoon slachtoffers zijn van keihard geweld.

Wij bidden voor de mensen, dichterbij huis, die lijden aan de verslechtering van de voorzieningen voor mensen in situaties van ziekte, ouderdom, werkloosheid, gebrek aan bed/bad/brood. Geef ons handen, voeten, en een warm hart om hen en elkaar bij te staan.

Wij bidden voor deze aarde, onze moeder, gekwetst, beroofd
- dat wij haar leren koesteren en dienen.

Kome vrede op aarde